od 5. do 12. septembra 1949 z naslovom »Indian Tribes of Aboriginal America« (ed. by Sol Tax, Chicago 1952), začenja Earl W. Count svoje poročilo »The Earth-Diver and the Rival Twins: a Clue to the Time Correlations in North-Eurasiatic and North American Mythology« (str. 55—62) z besedami: »Več ko pred petnajstimi leti so me presenetile neke osnovne podobnosti v zgodbah o ustvarjenju zemlje s poniranjem pri amerikanskih Indijancih in pri Slovanih.« K tem in k onim so prišle te zgodbe iz stare Severne Azije. Z mano vred Count tudi zavrača Dähnhardtovo domnevo, da bi bile izšle od srednjeveških orientalnih dualističnih verstev.

Njegovo obzorje pa sega na zahodu le do Rusov in Ukrajincev in do Fincev. Dopolnil pa je to hibo dr. Rajko Ložar, ko je v članku »Bajke o nastanku naše zemlje« v Ameriški domovini (March 31, 1954, str. 3 ss) Countova izvajanja dopolnil z mojim gradivom in z izsledki raziskav naših slovenskih kozmogonskih bajk.

Ni dvoma, da bodo nadaljnja raziskovanja našla še novega gradiva in novih povezav naših ljudskih izročil na vse strani. Saj noben narod ni sam zase na svetu, vsi smo člani ene velike družine, človeštva. *Ivan Grafenauer*

Slovniške in pravopisne drobtine

KDO IMA PRAV?

V Slovenski slovnici 1956 (str. 29) so enakozvočnice ali homonimi opredeljeni kot »besede ali govorne celote z enako izgovarjavo, a z različnim pomenom, izvorom in včasih tudi pisavo«. To je pojasnjeno v stavkih, iz katerih je ta besedna igrača jasno razvidna. Vzemimo dva: Vtakni *prst* v *prst*. Tu *prst* na roki nima nobene zveze s *prstjo* na njivi, in vendar sta kljub popolnoma različnemu izvoru besedi danes v tej obliki glasovno popolnoma enaki. Ali si *kos* spraviti *cel kos* v cev? Tudi tu nimata prvi in drugi *kos* nič skupnega, še očitneje pa ne *cel* in *cev;* in vendar sta para po glasovih danes popolnoma enaka. Tako torej slovnica.

V pravkar izšli Besedni umetnosti pa beremo (str. 16): »Enakozvočnice ali homonimi se imenujejo *besede z več pomeni*.« Za zgled navaja: »*List* na veji, *list* papirja, *list* za časopis, *list* za pismo. *Zob* v ustih, *zob* pri grabljah, pasji *zob*, Babji *zob*, *zob* časa.« Naprej navaja še homonime, ki so se pomensko razšli po različnem poudarku, kakor: *drážiti — dražíti, prècej — precèj, glávica — glavíca* itd. Torej nekaj čisto drugega kakor v slovnici.

Obe knjigi sta v rokah istih dijakov. Komu naj verjamejo? Razsodba seveda ni težka, saj te pouči vsak leksikon. Nemški, francoski in angleški govoré za slovnico, le italijanski so blizu Besedni umetnosti. V italijanščini namreč *omònimo* pomeni *enakoimenski, istoimenski*. Verjetno je to nagnilo avtorico do take opredelitve. Toda ali je to upravičeno, če je že skoraj 20 let pojem enakozvočnic ali homonimov v slovenščini opredeljen po zgledu francoskih slovnic, saj je francoščina prava domovina teh jezikovnih posebnosti. Kar vzemite *sang, sans, cent, sent, s'en,* vse se enako izgovarja *(san)*; tudi *sain, saint, sein, cinq, ceint, seing* se enako izgovarja *(sen)*. To so prave enakozvočnice. Kar navaja Besedna umetnost, je metaforičen pomenski razvoj iste besede; njen pomen se zaradi kakršne koli podobnosti ali zveze prenaša na druge predmete. To ni enakozvočnost, marveč istoimenost; ljudje z istim imenom so v italijanščini *omònimi*, po naše *soimenjaki*. Če že torej jemlje knjiga italijansko opredelitev, bi jo morala v slovenščini imenovati s pravim imenom. Zato razsodba v tej pravdi ni težka. *J. R.*

ZATEGADELJ

V ljubljanski drami mi je z odra nekajkrat (na primer v Modrovem prevodu Ane Karenine) udarila na ušesa beseda »zategadelj«. Zdela se mi je nekam izumetničena in vprašala sem se, zakaj je bilo treba zamenjati z njo vsakemu jasni »zato« ali »zavoljo tega«. Imela sem občutek, da jo je tudi igralec nekako posiljeno izgovoril, in morda je bil tudi med poslušalci poleg mene še kdo, ki ga je to zmotilo.

Nastane vprašanje, kako je pravzaprav s temi rečmi v našem jeziku? Ali si lahko vsak, ki slovensko piše, privošči kaj takega na račun lepega jezika? Lepega pravim zato, ker je — vsaj po mojem estetskem kriteriju — lepo, kar je čimbolj naravno, pristno in nespačeno in, kar za jezik še prav posebej velja, vsakemu razumljivo. Zlasti pa bi bilo treba paziti na to pri tekstih, ki si jih morajo osvojiti igralci in jih posredovati poslušalcem. Zdi se mi, da se tako dela sila njim, ki besedilo govore, in tistim, ki ga poslušajo. — Pa to le načelno. Poglejmo, kako je z besedo zategadelj v zgodovini našega jezika in kako je z njeno sedanjo živo rabo.

Pleteršnikov slovar izkazuje: pod *dèlj:* za-delj, wegen; za tega delj (zategadelj), deswegen; prim. stsl. dêlja; pod *zádelj:* = zaradi, Jan; (zadel, Cig.); zadelj, Slom. — Jan. (Slovn.); zadelj, Majar (Pesmi) — Mik.; pod *zatégadelj:* za tega delj, deswegen.

V osrednjih slovenskih govorih, kolikor mi je znano, beseda v tej obliki ni v rabi. Dolenjci bi rekli: za moj tal, za ta tal, kar je brez dvoma iz nemščine: für mein teil, für seinen teil, meines teils, seinesteils (prim. Heyne, Deutsches Wörterbuch, III/951). V koroških govorih (po podatkih iz okolice Slovenjega Gradca) pravijo n. pr.: *zadeli šətga,* kar pomeni zavoljo tega, zato. Slišala sem tudi obliko *zadəlj,* ki se najde, kot vem iz druge roke, menda še kje na Gorenjskem. Prepričana sem pa, da besede zategadelj, z vrinjenim »tega«, z e-jem ter končnim -j ne bi našli nikjer v še nesprijeni ljudski govorici.

Protestanti (Trubar, Krelj, Dalmatin) pišejo največkrat: *zavoljo, za naših grehov voljo, za tiga voljo, za voljo tega.* Zategadelj nisem našla nikjer (iskala sem po najlaže dosegljivih virih). Tudi v besednjakih (Megiser: Thesaurus, Alasia, Hipolit, Kastelec, Pohlin) se vrstijo v glavnem le: *za tega voljo, obtorej, zatu, zatiga,* šele v Gutsmannovem besednjaku (1879) sem našla: *za tega delu, za delu, za časti delu* (ehrenhalben), *za nja diel* (seines theils). Miklošič navaja v »Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum« (1865) za stsl. *dêlia* — propter kot nsl.: *za naše dêlo, za tega dêli* (rês. = Gutsmann: Christianske Resnice, Klagenfurt, 1770) in *za tega dêli, dêla,* venet. To kaže, da je oblika koroška ali obrobno dialektična in je kot taka prišla tudi v Gutsmannov besednjak, od koder je našla pot v Murkov slovar (1833): *za tega delo* (deswegen), *za kogar delo* (dessenthalben) in v Janežičev besednjak (1867), kjer se prvič prikaže v obliki *za tega delj.* Oblike z »delo, delu« si razlagam kot naslonitev na substantiv delo, »tega« pa je morda zapisal Gutsmann iz pogostne zveze »za tega voljo«. Oblika »*dêli*« v »*za tega dêli*«, ki jo citira Miklošič iz Gutsmannovih »Resnic«, je bila najbrž v koroških govorih tedaj živa, kakor je, kot rečeno, tam v rabi še danes.

Čeprav so ti podatki nepopolni, le lahko spoznamo iz njih, da beseda v tej obliki ni stara in da torej v omenjenem primeru ne gre za to, da bi poživili jezik z žlahtno starino. Ker beseda, kot vidimo, tudi ni ljudska, res ne vem, zakaj je treba siliti poslušalce z njo. Sicer je pa sploh vprašanje, kdaj je vnašanje dialektičnih in arhaičnih oblik ali besed v kak tekst primerno. Vsaka beseda se v vsakem okolju ne more počutiti dobro. Želeti bi bilo, da bi bil jezik v vsakem delu enoten, uglašen; zdi se mi pa, da naši prevajalci premalo pazijo na harmonijo v jeziku. Ne morem pozabiti, da sem pri sicer klasičnem prevodu Sokratovega zagovora, ob katerem sem resnično uživala, iz »Sokratovih« ust slišala besedo »en bloc«, kmalu zatem pa večkrat izrazito ljudsko prispodobo »vračati šilo za ognjilo«. Na take reči mislim z besedo harmonija, kajti tudi to je ena izmed potez, ki ustvarjajo jeziku lepo podobo.

Jože Meze

PRIPOMBA K OBLIKI VIKANJA

F. Jesenovec je v JiS (IV, 30—31) zavrnil tako imenovano logično vezanje pri vikanju kot neslovensko. Sam sem v ti reči bolj popustljiv, zato sem jih pa moral dostikrat slišati, češ da je to grdo in da tudi ni slovensko. Prvi očitek izvira iz občutka nerodnosti in skoraj sramu in strahu, ki ga imamo Slovenci tako radi pred realistično besedo in obliko, kadar jo vidimo zapisano, kakor da bi morala biti zmerom malo privzdignjena. Drugi me ne prepriča do kraja, ker stvari niso tako preproste. Ali je recimo onikanje slovenskega rodu? In vendar ga ni, ki bi ga preganjal. Res je, da zginja in se poživlja samo še za ironično in humoristično rabo. Bolj se drži še marsikje onikanje, ki se je razvilo kot slovenska posebnost, ko namreč človeka ne ogovarjajo, ampak govorijo o njem, če ga res spoštujejo, v tretji množine. Tu ne gre samo za gospodo, ampak tudi za starše in v tem čutiš ganljiv etos, ki ga

pozna človek z dežele. Onikanje spričo človeka se je zdelo meni in še marsikateremu Primorcu tuje in nedemokratično. Nismo bili vajeni takega češčenja drugih in ponižavanja sebe. Ali pred nekaj leti sem prav obstal, ker me je onikal star možak v Cerovljah, v naši sosedni vasi — in to ni daleč od narodne meje. Še pred štiridesetimi leti so poznali to obliko spoštljivega ogovora tudi v naših krajih, pa jo je prej kakor drugje popolnoma zamenjalo vikanje. Od kdaj pa je to v rabi in od kod je prišlo? Naši laški sosedje se zdaj ogovarjajo v takem primeru z *lei*, to je s tretjo ednine, dosti dosti prej pa so vikali in to v taki vezavi, kakor nam je to povedal Jesenovec. Kakor je videti, tega načina ne poznajo samo Primorci, ampak je zelo razširjen tudi drugje. Skoraj čudno bi bilo, da bi šlo samo za pohujšanje, ki se je zalezlo tako na široko s Primorskega. Ali ni bila ta sprememba že psihološko pripravljena prav spričo današnjega bolj demokratičnega in bolj realističnega duha, ki zmanjšuje razdaljo med ljudmi in mu je tako ogovarjanje bolj domače in bolj realno, ker zravnava vsaj v glagolskem deležniku in v pridevniku človeka s človekom. Sicer pa to nagnjenje najbrž ni tako mlado, ker ga srečamo celo v Trdini, ki je vendar pravi Kranjec. V Pripovedki od žolnirja, ki jo je dal v Ljubljanski časnik 1850, lahko bereš: No! ker ste že tako dober, si pa zvolim — za imenitnosti ne maram — kaj prav žolnirskega ... Še boljši! pravi Gašper, zlo mi boste pervič vstregel, če mi boste take kvarte dal, s katerimi zamorem vsaciga pod koš djati in osušiti ... Drugič, reče ta dalje, mi boste zlo všeč storil, če mi podelite pipo, ki bo brez nabasanja vedno kadila ... V tretje, pravi on, bi pa še nar rajši imel, ko mi vi boben dal kamor bo, ko vanj telebnem, vse noter iti moglo, kar bom mislil in hotel. — Zato te oblike ne bi kratko in malo postavil pred vrata. V realističnem govoru bi lahko imela kaj pravice. *L. Legiša*

Opomba uredništva. Primitivci so tikali. Z naraščanjem civilizacije, pa tudi socialne odvisnosti, so se razvile nove oblike spoštljivega občevanja. Anglež je tako dosledno izpeljal vikanje, da mu je danes »ti« le še arhaizem, ohranjen na primer v očenašu. Francoz v konvenciji vika, tikanje si je prihranil za zelo preprosto ali intimno govorico. Nemec onika, v preteklosti pa je imel značilno onikanje uradnega sloga in govorice z viška. Španec onika, čeprav se ne zaveda več, da govori z »vašo milostjo« (usted — vuestra merced). Tako dela tudi Poljak v zvezi z gospodom (co pan robi?). V Italiji so fašisti s silo obnavljali nekdanje vikanje, češ da je onikanje zapuščina španskega gospostva. Vendar niso uspeli, ker je bilo vikanje nekako prihranjeno za občevanje s podrejenimi.

Slovenci tikamo in vikamo (ostanke onikanja je dobro označil pisec). Kaj pa naj porečemo k obratu: Kaj ste rekel, gospod? Tudi Čeh pravi: »Proč jste smuten?« S piscem vred prav nič ne verjamem na zadevni italijanski ali nemški vpliv. Zavest, da govorim samo z eno osebo, lahko vsak čas neodvisno pripelje do edninske rabe. Vendar se vprašujem, kako se le-ta prilega slovenskemu ušesu. Meni na primer zveni čisto naravno, a z diškom po vsakdanjem, robatem, neizobraženem. Za označevanje take govorice se že danes uporablja v konverzacijski komediji in mislim, da se je s tem obogatil naš slog. *A. B.*

O NAPAČNI RABI PRIREDNEGA VEZNIKA IN

»Včasih malo postaneva in gledava nazaj v dolino.« Take in podobne stavke z dvema povedkoma, zvezanima s prirednim veznikom in, v katerih pa je prvi glagol perfektiven, berem pogosto, neredko zlasti v prevodih.

Zdrav jezikovni čut nam pravi, da so takile stavki napačni: Sédel je za mizo in jedel. Stopil je na oder in govoril.

In, pa, ter so priredni vezniki, stavčni in besedni, vežejo sorodne stavke in prav tako sorodne stavčne člene. Razloček med perfektivnimi in imperfektivnimi glagoli pa je tolik, da jim v smislu, za katerega gre tu, ne moremo prisoditi tolikega sorodstva, da bi jih mogli kot stavčne člene priredno med seboj vezati z veznikom in. Zato moramo v takih primerih, v katerih gre tudi za časovni odnos, izraziti ali z dvema prirejenima stavkoma ali pa s podredjem. Navedeni stavki bi se morali pravilno glasiti: Včasih malo postaneva, potem gledava v dolino. Sédel je za mizo, nato je jedel. Stopil je na oder, zatem je govoril. Planil je v sobo, potem je govoril. Seveda je vezava samih dovršnih ali nedovršnih glagolov pravilna: Včasih malo postaneva in pogledava v dolino. Sédel je za mizo in začel jesti. Stopil je na oder in spregovoril. *Ivan Tominec*